

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAȚIA
CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

Școala Jurnaliștilor de Politică Externă 2015

Syllabus

Acest proiect este realizat cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe -
Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni

Probleme metodologice în studiile de securitate și teoria relațiilor internaționale

Structura lucrării:

Teoria relațiilor internaționale se confruntă cu un evident deficit de metodologie. Dezbateră metodologică în domeniu este aproape la fel de semnificativă cantitativ ca și dezbateră pe probleme de profil. Dezbateră metodologică în RI tinde să producă în special concepte și alte dezbateri, fapt menționat în mod curent în manualele occidentale din domeniu.

Studiile de securitate și sociologia relațiilor internaționale. Contextul practic și teoretic după 1990

Describe peisajul actual al relațiilor internaționale, blocat în eterna competiție dintre realism și liberalism, cu definiții specifice ale sistemului. Renovarea metodologică a domeniului se reduce de cele mai multe ori la remanieri conceptuale. Ideea/conceptul de "securitate". *Securitatea ca landscape* teoretic. Școli, personalități și puncte de reper în studiile de securitate. O disciplină academică definită la sfârșitul anilor 80 în jurul regândirii conceptului de securitate

Pe parcursul Războiului Rece, studiile de RI reflectaseră realitatea internațională (stările, respectiv evoluția sistemului internațional) pornind de la dihotomia "război"/"pace" și ajungând în final la ideea de "securitate internațională". La finele anilor 80 și la începutul deceniului următor, mai multe centre academice specializate în RI dezbateră necesitatea înlocuirii conceptului de securitate cu unul potrivit noilor condiții de după 1990. Rezultatul este nu înlocuirea, ci redefinirea "securității" prin construirea unui model care să cuprindă prioritar aspectele non-militare ale acesteia. Această abordare plasează așa-numita Școală de la Copenhaga (din cadrul COPRI – *Copenhagen Peace Research Institute*) în mainstream-ul academic al RI al anilor 90.

Conceptul de *securitate* și interpretările lui. Obiectiv și subiectiv în analiza unei probleme de securitate

Noua abordare ridică probleme metodologice specifice:

1. Acuză sociologia relațiilor internaționale de faptul că ar fi rămas într-o fază pozitivistă depășită în sociologie
2. Includerea în primul rând a unor sectoare sociale în noul concept de securitate ar fi natural urmată de o sincronizare metodologică a RI cu celelalte ramuri ale științelor sociale

Securitatea după 11 septembrie 2001. O perspectivă atlantistă asupra amenințărilor asimetrice și un reviriment al geopoliticii. *Mapping și securitizare*

Cum evoluează studiile de securitate după 11 septembrie 2001?

Raportul dintre geopolitică și teoria relațiilor internaționale

Geopolitica și relațiile internaționale

Teoria RI, ca disciplină academică, se dezvoltă în contextul războiului rece, imediat după cel de-al doilea război mondial, în contextul unui sistem internațional bipolar și marcat de amenințarea unui eventual război nuclear. Geopolitica are o istorie academică mult mai veche dar, după 1945, pierde din caracterul public din cauza “carierei” pe care a avut-o în Germania național-socialistă.

După 1990 ratează reintrarea pe prima scenă a studiilor internaționale. Sistemul internațional post-război rece era imaginat în paradigmă liberală sau prin discipline alternative (de tipul studiilor de securitate). Geopolitica recâștigă o oarecare expunere publică în spațiul american, după 11 septembrie 2001.

În multe manuale de RI, geopolitica este prezentată ca o proto-teorie a relațiilor internaționale, din perioada ei clasică rămânând o serie de concepte preluate ulterior în studiile internaționale.

Școlile de inspirație sociologică din RI critică, printre altele, în ceea ce privește geopolitica, utilizarea în exces a hărților (“cultul hărților”), argumentându-se ideea că, dincolo de măsurători geografice obiective, hărțile țin și de un imaginar social, induc ideea anumitor tipuri de distribuție a puterii etc.

Dileme metodologice în relațiile internaționale și studiile de securitate.

O analiză critică a “cum facem studii de securitate”?

Probleme metodologice în sociologia relațiilor internaționale

RI constituie un domeniu academic apărut dintr-o necesitate de tip politic. După al doilea răzbi mondial, cercetarea sistemului internațional se profesionalizează: se dezvoltă centre, facultăți, instituții specifice care asigură permanența acestuia.

Lumea academică occidentală cunoaște o mai bună dezvoltare a domeniului, fiind mai puțin constrângătoare din punct de vedere ideologic. Marea majoritate a centrelor care abordau aceste probleme erau în occident civile (doar o parte dintre ele ținând de structurile militare sau de cele diplomatice). Așa se explică de ce principalele achiziții teoretice din RI sunt occidentale.

Inevitabila asociere cu sectorul siguranței naționale și cu cel diplomatic a făcut ca studiile de RI să nu poată respecta întotdeauna rigorile metodologice ale științelor sociale.

Studiul sistemului internațional pornește de la câteva riscuri metodologice care trebuie conștientizate:

1. Se desfășoară în interiorul ipotezei că există un sistem internațional, abordabil cu “uneltele” cercetătorului din științele sociale
2. Datele sunt greu de cules și ușor de deformat (fie ca urmare a presiunii decidenților politici, fie ca urmare a stereotipurilor, prejudecăților cercetătorului)

3. Analizele de RI, atunci când nu sunt atinse de confidențialitate sau de deformări impuse politic, constituie un foarte căutat material pentru piața media și cea editorială

(“sunt cărți în relațiile internaționale după care se pot face filme”)

4. Majoritatea analizelor sunt reactive. Se comentează un eveniment imediat după ce s-a produs. Nu se poate evalua semnificația sistemică a evenimentului respectiv.

Ideologii sau paradigme?

În politologie, sociologie politică, în studiul doctrinelor politice, nimeni nu pretinde că liberalismul, socialismul, social-democrația, conservatorismul, democrația creștină, ecologismul sunt opțiuni metodologice în sensul cercetării științifice sau în cel al designului de politici/doctrine.

Chiar dacă aproape orice paradigmă și teorie din științele sociale poate fi interpretată ca având o componentă valorică, nici o altă disciplină academică nu își oferă opțiunile ideologice ca opțiuni metodologice în măsura în care o face teoria relațiilor internaționale.

Teorii raționaliste ale RI (Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, 1999)

Realism – Neorealism - Liberalism - Teoria societății internaționale - Instituționalismul și teoriile organizării internaționale - Teorii critice și radicale – Constructivismul – Postmodernismul - Teorii critice și radicale

Studiile de securitate

Discursul studiilor de securitate debuta cu dinamitarea principiului potrivit căruia securitatea este un *business* militar. O dată cu dezvoltarea doctrinei controlului democratic al forțelor armate (și statele totalitare au avut o variantă – controlul politic al forțelor militare), membrii sferei politice și ai societății civile au considerat lărgirea conceptului de securitate încheiată.

Atât la nivel teoretic, cât și legal (de ex., în definirea strategiilor de securitate), se operează cu un model al securității constituit la nivelul mai multor sectoare (însumează categoriile de valori aflate în situații de risc):

Militar – Politic – Economic – Ecologic – Societal

Atât la nivel teoretic, cât și legal (de ex., în definirea strategiilor de securitate), se operează cu un model al securității constituit la nivelul mai multor sectoare (însumează categoriile de valori aflate în situații de risc):

Militar – Politic – Economic – Ecologic – Societal

Distincția între vulnerabilități, riscuri, amenințări

Cultura securității vs. drepturile omului (P. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*: New York: Columbia University Press, 1996)

Re-militarizarea studiilor de securitate după 11 sept. 2001. Aparatul conceptual se păstrează dar se schimbă direcția sa de aplicare. Includerea unor sectoare sociale la nivelul cărora să se evalueze vulnerabilități și riscuri fusese făcută în ideea lărgirii sferei drepturilor omului. Contextul de după 11 sept. 2001 mută iarăși referențialul securității în zona statului, decidenții din zona securității naționale căutând să capete dreptul de intervenție în sectoarele sociale ale securității. Inclusiv în statele democratice, instituțiile preocupate de siguranța națională încep să se implice activ în dezbaterile pe cultura de securitate.

Cum se explică durata lungă de viață a unei paradigme din RI/studii de securitate după 1945 și scurtă după 1990?

Unul dintre puținii cercetători de prestigiu din RI și studii de securitate care au demonstrat și o dimensiune metodologică în scrierile lor, Ole Waever, arăta că astăzi nu ne confruntăm cu o criză a domeniului despre care vorbim – acesta “producând” mai mult decât poate prelua și controla -, ci cu o criză metodologică provenită din jocul dintre paradigmele menționate. (Ole Waever, *The Rise and Fall of the Inter-Paradigm Debate*, în Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, 2002)

Waeber, recunoscând în triunghiul clasic al relațiilor internaționale – realism/ liberalism/ radicalism - paradigmele lui Kuhn, arată că, pentru cazul relațiilor internaționale, de multe ori, paradigma nu prea ghidează realizările disciplinei ci le urmează.

„Un manual clasic de relații internaționale spune că sunt trei paradigme, trei școli dominante. Prima este realismul, a doua este alternativ numită pluralism, interdependență sau societate mondială dar este întotdeauna, cel puțin într-un anumit sens, perspectiva liberală, iar a treia este marxismul sau, mai larg, radicalismul, structuralismul sau globalismul. Unii autori pretind că așa arată modelul etern al dezbaterii în relațiile internaționale. Alții sunt mai restrictivi și spun că disciplina a devenit astfel la un anumit punct, de exemplu în anii 70” (Waeber, op. cit., p. 149)

Principiile metodologice rămân de multe ori în urma subiectelor și analizelor din RI și diferitele forme de studii ale securității.

Mulți autori au curajul de a ataca subiectele tari ale unui moment fără prea multe precauții metodologice; uneori, și fără prea multă documentare.

Waeber afirmă chiar că paradigmele clasice și cele derivate din ele – deși jalonează în continuare primele capitole din orice carte de profil – nu mai sunt reprezentative pentru adevărata dezbateră din RI și domeniile conexe. Altfel spus, RI a devenit o disciplină a cărei autoreflexivitate este în cel mai bun caz falsă: duelul teoretico-metodologic (interparadigmatic), deși e bine reprezentat publicistic, este pur și simplu paralel cu dezbateră pe subiecte.

Concluzii:

1. Cele mai multe manuale și cursuri de RI și studii de securitate nu fac distincția dintre abordarea tehnică și imediată a problemelor domeniului, din perspectiva specialistului (funcționarului, practic) și cea din perspectiva cercetătorului.
2. La un anumit moment în dezvoltarea RI, pozitivismul a constituit un ideal și a sfârșit prin a provoca o reacție adversă. Orice știință în afirmare „simte” nevoia de a oferi explicații, răspunsuri și prognoze cât mai concrete în domeniile și în privința problemelor pe care consideră a fi de resortul ei. Când exactitatea nu a mai fost posibilă, s-a apelat la probabilitate.

3. Pozitivismul teoriei occidentale postbelice a RI se suprapune din punct de vedere temporal cu neopozitivismul sociologic (deși, atât „tentația” pozitivismului cât și curente critice fac din criteriul temporal nu unul foarte operabil). (Ion Ungureanu, *Noi teorii sociologice, vechi dileme ideologice*, Editura Politică, București, 1987, pp.46-128)

4. Dacă simplificăm peisajul metodologic al RI și al disciplinelor corelate vedem că, din punct de vedere al cercetării propriu-zise, avem două orientări principale: pozitivismul și școlile postpozitiviste. Separarea dintre cele două este atât de importantă, încât, în ciuda deficitului de metodologie, fie recunoscut, fie implicit asumat de către autorii de RI, orice problemă de studiu tinde să devină o problemă metodologică.

5. În ciuda faptului că domeniul RI a fost foarte fertil pentru teoriile postmoderne, critice, constructiviste, feministe (toate incluse de literatura de specialitate în postpozitivism), pozitivismul său nu este încă o etapă depășită. Clasicii teoriei RI sunt mai degrabă pozitiviști, dar faptul că, după cum am arătat deja, de perioada clasică serioasă a domeniului nu ne despart mai mult de 4-5 decenii nu ne permite să vedem ce s-a făcut atunci ca fiind depășit.

6. Clasicismul întârziat al RI face ca reacția la pozitivism să fie, în ceea ce privește anumite teme, aproape contemporană cu pozitivismul însuși.

7. Presiunea decidenților politici, militari și diplomatici – atât de importantă pentru domeniul despre care discutăm – îl îndreaptă tot spre metodologii și abordări pozitiviste. Pozitivismul este un proiect al exactității, nu al relativității – el caută să afirme utilitatea științei a cărei interfață este. Ideologic, este un proiect conservator, al stabilității și ordinii, iar atunci când abordează schimbarea, o face cel mult neoevoluționist. Revoluția îi displace profund (și aceea devine apanajul teoriilor critice și radicale în RI).

8. Când relațiile internaționale au epuizat paradigmele de extracție ideologică, s-au concentrat pe dezvoltarea unor școli și chiar sub-discipline în jurul unor concepte. Post-pozitivismul, critic, constructivist, postmodern a spus mai mult unde greșeau ceilalți decât să spună cum se poate face cercetare în RI.

9. Una dintre marile “drame” ale teoriei relațiilor internaționale este că se scrie prea mult în domeniu. Dezbaterile metodologice a devenit foarte importantă în RI nu doar datorită unei conștientizări bruște a problemelor cu care se confruntă, ci mai ales sub presiunea cantitativă a publicisticii de specialitate. Multiplicarea dezbaterilor, care pare a dăuna „așezării” metodologice și teoretice a unei discipline, contribuie, după cum am arătat, la instituirea „culturii” subiectului respectiv.

10. Progresul domeniului prin autonomizări periodice ale abordărilor unor obiecte de studiu nou decupate și nou construite (nu se descoperă realități sau procese noi, cât concepte noi) riscă să trimită relațiile internaționale într-un feudalism în care fiecare șef de școală are instituția și cunoașterea proprie.

11. Problema nu este atât încărcătura valorică sau ideologică a studiilor și abordărilor de RI – acelea sunt asumate și 50 de ani de război rece ne-au învățat, să citim în context și să separăm ideologicul de util într-un text -, cât faptul că, dacă nu ne putem pune de acord asupra a ce studiem, cum ne putem pune de acord asupra a cum studiem?

12. În relațiile internaționale găsim o mulțime de construcții teoretice care pleacă de la ideea că sunt rezultatul explicării unor fapte de “observație”. Chiar dacă vom accepta ideea că respectivele teorii chiar explică fapte observate, tot nu vom găsi o teorie în relațiile internaționale care să reușească să restrângă accesul elementelor arbitrare la cadrul său explicativ.

În loc, cele mai multe teorii au mai multe elemente arbitrare decât elemente non-arbitrare. De fapt, chiar cadrul unor asemenea teorii este construit arbitrar, presupunându-se că anumite *variabile* sau *concepte* sunt mai importante decât altele.